

ИЖТИМОЙ ТАЪРИҚ НЕОЛОГИЗМЛАРИ

*Surayyo Mirzayeva**Shahrisabz davlat pedagogika instituti**Tillar fakulteti O`zbek tili va adabiyoti**kafedrasi o`qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi zamonda keng qo`llanilayotgan ijtimoiy tarmoq neologizmlari tahlil qilinib, ularning qaysi tildan o`zlashganligi va izohli ma`nosi ko`rib chiqiladi.

Kalit so`zlar: Telegram, Instagram, You tube, Twitter, Fecebook, Whatsap messenger, imo.im, Tik tok, Snapchat, electron pochta, kiber.

Abstract: This article analyzes the neologisms of the social network that are widely used today, which language they are taken from and their explanatory meaning is considered.

Keywords: Telegram, Instagram, You tube, Twitter, Facebook, WhatsApp messenger, imo.im, Tik tok, Snapchat, e-mail, cyber.

Аннотация: В данной статье анализируются широко используемые сегодня неологизмы социальной сети, из какого языка они взяты и рассматривается их объяснительное значение.

Ключевые слова: Telegram, Instagram, You Tube, Twitter, Facebook, WhatsApp Messenger, imo.im, Tik Tok, Snapchat, электронная почта, кибер.

KIRISH

O`zbek tili leksikasi tashqi manbalar asosida ham boyib bormoqda. Dunyoda boshqa tillardan so`z olmasdan faqat o`z ichki imkoniyatlari asosidagina rivojlanadigan birorta ham til yo`q. Bundan o`zbek tili ham mustasno emas. O`zlashma neologizmlar davriy xususiyatga ega sanaladi. Masalan, bir paytlari yangi atamalar sifatida tilga kirib kelgan avftobus, trolleybus, metro kabi so`zlar bugungi kunda yangilik bo`yog`ini yo`qotib, zamonaviy qatlamga oid leksik birliklarga aylangan. 80-yillarning o`rtalaridan boshlangan ijtimoiy hayotdagi keskin o`zgarishlar barcha sohalarda bo`lgani singari tilshunoslik sohasida ham tub o`zgarishlarning sodir bo`lishiga olib keldi. Ayniqsa, bu holat o`zbek tili leksikasida kuchli bo`ldi. O`zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi, o`zbek xalqining o`z erkiga, ozodligiga erishishi esa bu jarayonni yanada tezlashtirdi, tilimizda yuzlab, minglab o`zlashma neologizmlar paydo bo`ldi. Xususan, iqtisodiyot, bank va kredit, diplomatiya kabi bank sohalarida yangidan yangi atamalar paydo bo`ldi. Bozor iqtisodiyoti, litsenziya, monitoring, debitor, kvota, menejer, menejment, brutto qarz, frank bozori kabi atamalar shular jumlasidandir. Yangi paydo bo`lgan so`zlarni turli jihatlariga ko`ra tasniflash mumkin.

Avvalo, ularni ijtimoiy-siyosiy atamalar: vazir, vazirlik, devonxona, hokim, tuman, agrofirma, fermer kabi; iqtisodiy atamalar: diler, lizing, injenering, bozor infrastrukturasi; ilm-fan, texnikaga oid atamalar: internet, kompyuter, diskovod, skaner; maktab-maorifga tegishli bo'lgan leksik birliklar: akademik litsey, kollej, dastur singari o'nlab yo'nalishlarga bo'lib yuborish mumkin. O'zlashma neologizmlar ichida o'tkinchi, shoshma shosharlik bilan, sun'iy ravishda hosil qilingan leksemalar ham uchraydi. Masalan: majalla, jarida, oynoma, ochqich, yozg'ich, barnoma, oliy bilimgoth kabi. Ularni xalq qabul qilmay tezda iste'moldan chiqarib yubordi. O'zlashma neologizmlarning aksariyati quyidagi ikki xil usul bilan: 1) Ichki imkoniyatlar asosida (so'z ma'nosining kengayishi, derivatsiyani qo'llash hisobiga): oshkoralik, muqobillik, qayta qurish, kimoshdi savdosi, hokim, devonxona. 2) Tashqi imkoniyat hisobiga (chetdan so'z olish orqali): modemogramma, videoapparatura, matiz, kik boksing, karate, damas, tiko, neksiya.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Telegram - tezkor xabar almashish vositasi. Oddiy foydalanuvchilar matn xabarlashuvdan tashqari bir-birlariga har birining hajmi 2 GB gacha bo'lgan [tasvir](#), [video](#), [audio](#) va har xil fayllar yuborishlari hamda ovozli va video qo'ng'iroqlarni amalga oshirishlari, kanal va guruhlarda ovozli hamda video chatlarda qatnashishlari mumkin.¹

Instagram - Kevin Systrom va Mike Krieger tomonidan yaratilgan hamda rasm va videolarni ulashish uchun mo'ljallangan ijtimoiy tarmoq. Shuningdek, boshqa ijtimoiy tarmoq platformalari orqali ularni yuklash imkonini beradi. Bundan tashqari, foydalanuvchilar rasmlar va videolar uchun raqamli filtrlar qo'llash imkoniga egadir. Instagramda videolar uchun maksimal davomiylilik 60 soniyadir.^[1] Instagram App Store va Play Market orqali bepul tarqatiladi.²

YouTube, LLC – online video ulashish va ijtimoiy media platformasi. Bosh ofisi Kaliforniyaning San Bruno shahrida joylashgan. YouTubedan foydalanish qulay va ko'rish osonligi tufayli juda ham mashhur va kirib ko'ruvchilari soni ko'pligi bo'yicha jahonda uchinchi o'rinda turadigan saytdir. Saytda video ko'ruvchilar soni kuniga 2 milliarddan ortiq hisoblanadi. Saytda professional videolavhalardan tortib, havaskor videolar, videobloglarga taqdim etilgan.³

Twitter - X - ilgari va so'zlashuv tilida Twitter nomi bilan tanilgan, Qo'shma Shtatlarda joylashgan ijtimoiy media veb-sayti. 500 milliondan ortiq foydalanuvchisi bilan u dunyodagi eng yirik ijtimoiy tarmoqlardan biri hisoblanadi. Twitter ma'lumot almashishda eng operativ qurollardan biri bo'lganligi uchun bu sohada u katta

¹ Wikipediya.uz

² Wikipediya.uz

³ Wikipediya.uz

inqilobga sabab bo'ldi. Shu bois ham bugungi kunda dunyoda yuz berayotgan siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlarga Twitter katta rol o'ynamoqda.⁴

Facebook — 2004-yilda Harvard universiteti talabasi Mark Zuckerberg tomonidan va qo'shni xonadagi Eduardo Saverin, Dustin Moskovitz va Chris Hughes tomonidan asos solingan ijtimoiy tarmoq. Saytning butun dunyoda ommalashib ketgani bois, Mark Zuckerberg 23 yoshida dunyoning eng yosh milliarderi deya tan olindi.⁵

WhatsApp Messenger (talaffuzi: Uotsapp messenjer; inglizchadan What's up? — „Nima gaplar?“ va app — ilova) smartfonlar uchun propriyetar, kross-platforma darhol xabarlashuv obuna xizmatidir. Matn xabarlashuvdan tashqari foydalanuvchilar bir-birlariga tasvir, video va audio xabarlar yuborishlari mumkin. Mijoz dastur Google Android, Windows, BlackBerry OS, Apple iOS, Nokia Series 40, Symbian, Nokia Asha platform va Microsoft Windows Phone uchun mavjud. WhatsApp Inc. 2009-yilda amerikaliklar, sobiq Yahoo! xodimlari Brian Acton va Jan Koum tomonidan ochilib, Mountain View, Kaliforniyada joylashgan.⁶

Imo.im — tezkor xabar almashish (Instant Messaging, IM) va VoIP-qo'ng'iroqlar uchun veb-xizmat. Ro'yxatdan o'tish paytida siz o'z Imo.im ichki hisob qaydnomangizni ro'yxatdan o'tkazishingiz kerak. Imo.imdan foydalangan holda xabar almashish uchun qo'shimcha dasturlarni o'rnatishingiz shart emas, shunchaki brauzeringizdan kirishingiz kerak va barcha xabarlar serverda saqlanadi, bu sizga dunyoning istalgan joyidan, istalgan kompyuterdan foydalanishga imkon beradi.⁷

Tik Tok - bu butun dunyo bo'ylab eng tez ommalashayotgan ijtimoiy tarmoq platformalaridan biri bo'lib, video kontentni onlayn ulashishga ixtisoslashgan. Platforma o'z foydalanuvchilariga qisqa musiqiy videoroliklar va filterlar yaratish hamda boshqa imkoniyatalarni taqdim etadi.

TikTok iOS va Android uchun mo'ljallangan multimedia ilovasi bo'lib, qisqa videolar yaratish va ulashish uchun xizmat qiladi.⁸

Snapchat — Snap Inc. tomonidan ishlab chiqilgan Amerika multimedia lahzali xabar almashish ilovasi hamda xizmati, dastlab Snapchat Inc. Snapchat-ning asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, rasm va xabarlar odatda qabul qiluvchilar uchun ochiq bo'lgunga qadar qisqa vaqt davomida mavjud bo'ladi. Ilova avvaliga odamdan shaxsga surat almashishga e'tibor qaratgandan, hozirgi vaqtda, foydalanuvchilarning 24 soatlik xronologik kontentdan iborat. "Hikoyalari" va "Discover" bilan birga o'zgarib, brendlarga reklama qo'llab-quvvatlanadigan qisqa shakldagi kontentni ko'rsatishga

⁴ Wikipediya.uz

⁵ Wikipediya.uz

⁶ Wikipediya.uz

⁷ Wikipediya.uz

⁸ Wikipediya.uz

imkon berdi. Shuningdek, u foydalanuvchilarga fotosuratlarini "faqat mening ko'zlarim" da saqlashga imkon beradi, bu esa o'z fotosuratlarini parol bilan himoyalangan joyda saqlash imkonini beradi. Xabarlariga ko'ra, u, shuningdek, oxirigacha shifrlashdan cheklangan foydalanishni o'z ichiga olgan va kelajakda undan foydalanishni kengaytirishni rejalashtirmoqda.⁹

Elektron pochta (e-mail) — ma'lumotlarni uzatish tarmog'i orqali axborotlarni bir foydalanuvchi elektron qutisidan boshqasidikiga jo'natish, qabul qilish va ma'lum vaqtlargacha saqlanishini ta'minlovchi dasturiy-texnik vositalar to'plami. E-Mail axborotlarni tarmoqning bir punktidan boshqasiga tezkor uzatishni ta'minlaydi. E-meil hamma joyda kerak bo'ladi. Xattoki "Google, You tube, Instagram, Facebook, Twitter"larga ham email bilan kiramiz. E-Mailda maxsus shlyuzlar orqali har xil elektron axborot tizimlari vositasida axborotlar dunyoning istalgan burchagiga uzatiladi. E-Maildan uzluksiz ravishda yoki ma'lum vaqt (seans)larda foydalanish mumkin. E-Mail XX asrning 60-yillarida "katta" hisoblash mashinalarida "ko'p foydalanuvchilar tartibi" dasturining ishlatilishidan boshlangan. 1989-yilda birinchi marta tijorat pochta xizmatlari bilan internet o'rtasida aloqa o'rnatildi.

Kiber - bu ilg'or texnologiyalar kontsentratsiyasi bilan tashkil etish, masalan: kompyuterlar, internet va boshqalar. Kiber iborasi Internet dunyosi bilan bog'liq ba'zi atamalardan oldin. Masalan. kiber do'stlar Bu bir xil virtual do'st, unda 2 kishi bir-birlarini shaxsan tanimasdan, virtual vositalar bilan muloqot qilishadi.

Viber — bu [Google Android](#), [iOS](#), [Microsoft Windows](#), [Apple macOS](#) va [Linux](#) platformalari uchun bepul dastur sifatida taqdim etilgan Yaponiyaning [Rakuten](#) transmilliy kompaniyasiga tegishli bo'lgan IP (VoIP) va [lahzali xabar almashish](#) (IM) orqali o'zaro platformaga ega bo'lgan ovozli [dasturiy ta'minot](#). Foydalanuvchilar ro'yxatdan o'tadi va uyali telefon raqami orqali identifikatsiya qilinadi, shuningdek xizmatda mobil aloqaga ehtiyoj sezmasdan ish stoli platformalarida foydalanish mumkin. Tezkor xabar almashishdan tashqari, u foydalanuvchilarga tasvirlar va video yozuvlar kabi media almashish imkonini beradi, shuningdek, Viber Out deb nomlangan xalqaro statsionar va mobil qo'ng'iroqlar xizmatini taqdim etadi. 2018-yil holatiga ko'ra, [tarmoqda](#) ro'yxatdan o'tgan bir milliarddan ortiq foydalanuvchilar mavjud.

Comment - Sharh - fikr, kuzatish yoki munosabat bildiruvchi og'zaki yoki yozma izoh. Ijtimoiy tarmoqlardagi postlar, yangiliklar maqolalari yoki yuzma-yuz suhbatlar kabi turli kontekstlarda sharhlar yozilishi mumkin. Ular kelishuv yoki kelishmovchilikning oddiy ifodalaridan tortib batafsil tahlil yoki tanqidlargacha bo'lishi mumkin. Sharhlar shaxslar va guruhlar o'rtasidagi muloqot va o'zaro munosabatlarni osonlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Facebook yoki Instagram kabi

⁹ Wikipediya.uz

ijtimoiy media platformalarida foydalanuvchilar kontent bilan shug'ullanish va o'z fikrlarini boshqalar bilan baham ko'rish uchun postlarga sharh qoldirishlari mumkin. Akademik yozishda professor yoki tengdoshlarning sharhlari talabaning ishi haqida fikr bildirishi va ularning malakasini oshirishga yordam beradi. Umuman olganda, sharhlar fikrlarni ifoda etish, munozaralarni rivojlantirish va munosabatlarni o'rnatish uchun zarurdir.

Post - bu foydalanuvchi tomonidan ijtimoiy tarmoq, blog, mikroblog, forum va boshqalarda joylashtirgan axborot blokidir.

- Ijtimoiy tarmoqlardagi postlar turlari:
- axborot;
- qiziqarli;
- infografika;
- reklama (oziq-ovqat) va boshqalar.

Xabarning asosiy maqsadi o'quvchilarni quyidagilardan birini qilishga undashdir: yoqtirish, baham ko'rish (repost qilish), sharhlash yoki havolaga rioya qilish.

Like - "Like" so'zi ingliz tilida bir nechta ma'noga ega va qo'llaniladi. Ikki narsa o'rtasidagi o'xshashlik yoki o'xshashlikni bildirish uchun predlog sifatida ishlatilishi mumkin. Masalan, "U farishta kabi qo'shiq aytadi". "Like" qo'shimchasi sifatida misollar yoki taqqoslashlarni kiritish uchun ham ishlatilishi mumkin. Masalan, "U suzish va piyoda sayr qilish kabi mashg'ulotlarni yaxshi ko'radi". Bundan tashqari, 'yoqish' 'Men muzqaymoqni yaxshi ko'raman' kabi afzallik yoki o'xshashlikni bildirish uchun qo'shimcha vazifasini bajarishi mumkin. Norasmiy nutqda "yoqish" ko'pincha xabar qilingan nutq yoki fikrlarni kiritish uchun to'ldiruvchi so'z yoki kotativ sifatida ishlatiladi. "Like" "o'xshash" yoki "o'xshash" kabi idiomatik iboralarning bir qismi bo'lishi mumkin. Umuman olganda, "like" kundalik tilda turli xil ma'no va ilovalarga ega bo'lgan ko'p qirrali so'zdir.

Link - **Doimiy link** ([ingl. Permanent link, Permalink](#)) bu ma'lum bir [blogdagi](#) maqolaning o'zgarimas manzili hisoblanadi. Turli xil blog platformalari, hususan, [WordPress](#), [Movable Type](#), [LiveJournal](#), [Bloggerlar](#) doimiy link funksiyasiga ega.

Dislike - Biror narsani yoqtirmaslik - unga nisbatan salbiy his-tuyg'u yoki nafratlanish. Bu tuyg'u engil norozilikdan kuchli adovatgacha bo'lishi mumkin. Biror narsani yoqtirmaslik shaxsiy imtiyozlarga, o'tmishdagi tajribalarga yoki axloqiy e'tiqodlarga asoslangan bo'lishi mumkin. Odamlar turli sabablarga ko'ra ba'zi oziq-ovqatlarni, harakatlarni yoki shaxslarni yoqtirmasliklari mumkin. Biror narsani yoqtirmaslikni ifodalash, odamlar uchun o'z afzalliklari va chegaralarini bildirishning odatiy usulidir. Biror narsani yoqtirmaslik, odamning uni yomon ko'rishini anglatmaydi, aksincha, unga nisbatan ijobiy his-tuyg'ularga ega emas.

Bot - (ko'plik **botlar**), shuningdek, **Internet bot** va shunga o'xshashlar (inglizcha: bot, chex. robot) -bu odamlar uchun mo'ljallangan interfeyslar orqali avtomatik ravishda va yoki berilgan jadvalga muvofiq har qanday harakatlarni bajaradigan maxsus dastur asosida ishlaydigan virtual robot. Kompyuter dasturlari haqida gap ketganda, so'z asosan bot so'zi Internetga nisbatan qo'llaniladi. Hozirgi kunda Telegram ijtimoiy tarmog'ida ommalashib bormoqda.

Podpiska – obuna, biror narsa olish yoki biror narsada ishtirok etish uchun oldindan to'lovni amalga oshirish yoki to'lashga rozilik berish harakati.

Admin - "administrator" so'zining qisqartirilgan shakli bo'lib, odatda tizim, tashkilot yoki veb-saytni boshqaradigan yoki nazorat qiluvchi shaxsga nisbatan qo'llaniladi. Administratorlar tizimning funktsionalligi va xavfsizligini ta'minlash, shuningdek, foydalanuvchi hisoblari va ruxsatlarni boshqarish uchun javobgardir. Onlayn hamjamiyatlarda va forumlarda administratorlar moderatorlar bo'lib, ular qoidalarni amalga oshiradilar, muhokamalarni kuzatib boradilar va yuzaga keladigan muammolarni hal qiladilar. "Administrator" atamasi biznes sozlamalarida rejalashtirish, yozishmalar va yozuvlarni yuritish kabi ma'muriy vazifalarni bajaradigan shaxslarni tasvirlash uchun ham qo'llaniladi. Tizim ma'murlari yoki tizim boshqaruvchilari - bu kompyuter tizimlari va tarmoqlarini boshqarish va saqlashga ixtisoslashgan IT mutaxassislari. Umuman olganda, admin ko'p qirrali atama bo'lib, boshqaruv va boshqaruv bilan bog'liq turli rollar va mas'uliyatlarga ishora qilishi mumkin.

Prank - bu o'yin-kulgi yoki o'yin-kulgi uchun kimgadir o'ynaladigan hiyla yoki hazil. Hazillar ko'pincha zararsiz bo'lib, kulgi yoki hayratga sabab bo'ladi. Ular bironing narsalarini yashirish kabi oddiy hazillardan tortib, bir nechta odam ishtirokidagi murakkab sxemalargacha bo'lishi mumkin. Hazillar do'stlar va oila a'zolari orasida, ayniqsa, maxsus kunlarda yoki bayramlarda keng tarqalgan. Ba'zi hazillar aldash yoki maqsadni aldash uchun o'ylab topilgan stsensariy yaratishni o'z ichiga olishi mumkin. Hazillar odatda yengil-yelpi bo'lishi uchun mo'ljallangan bo'lsa-da, ular hazil qilinayotgan odamga zarar yoki qayg'u keltirmasligi kerak. Pranking asrlar davomida insoniyat madaniyatining bir qismi bo'lib kelgan va ko'pincha xotiralarni bog'lash va yaratish usuli sifatida qaraladi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

O'zlashma so'zlarning aksariyati bu tarjima qilingan so'zlardir. Bunday so'zlarning ikki asosiy turlari mavjud bo'lib, ular quyidagilardir: Semantik, ya'ni ma'no jihatdan tarjima qilingan so'zlardir. Chet tilidan kirib kelgan so'zning ma'nosi va shakli jihatdan o'zbek tiliga tog'ri kelishi va qo'llanilishida ko'rishimiz mumkin. Masalan comfort (uy xizmatlari) ingliz tilida comforts kabi ifodalanadi. Yoki o'zbek

tilidagi avtoritar soʻzi bir necha yil oldin “rendere autorevole”, yaʼni “mustaqil ishlamoq” maʼnosini anglatar edi. Toʻgridan-toʻgʻri tarjima kalka usulida oʻzbek tiliga chet tilidan tarjima qilingan soʻzlar guruhi: ingliz tilidagi sky-scraper; nemis tilidagi klassen kampf. Oʻzlashma soʻzlar tillar orasidagi bogʻliqlikni namoyon etuvchi muhim jarayondir. Oʻzlashma neologizmlarning ikki tillilik (bilinguizm) bilan munosabati, soʻzlovchilar tomonidan holat va joyga qarab ikki tildan foydalanish davomida koʻrinadi. Oʻzlashma soʻzlarning kelib chiqishi xalq tili yoki boshqa tillarning taʼsirida ham yaqqol koʻrinadi, bundan tashqari ikki tilning bir-birini qadrlashida ham namoyon boʻladi. Bunday holat nemis va roman tillarida kuzatiladi. Oʻzlashma soʻzlarni muhimlik va boylik tomonidan farqlashimiz mumkin. Birinchidan soʻz qachonki referent (yaʼni obyekt va gʻoya, fikr) bilan birga boʻlsa, masalan patata gaytan soʻzi boʻlib italyan tiliga ispan tili orqali kirib kelgan yokiaffe soʻzi turk tilidan, zero arab tilidan (roman tillari sonlarida zero yaʼni nol mavjud boʻlmagan) tram, transistor, juke-box kabi soʻzlar ingliz tilidan kirib kelgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytamanki ijtimoiy tarmoq neologizmlari bir tarafdin tilimiz taraqqiyotiga hissa qoʻshib yangi soʻzlarni kashf qilayotgan boʻlsa, ikkinchi tomondan tilimizning sofligiga ham taʼsir oʻtkazmoqda. Tanganing ikki tomoni boʻladi deb shunga aytishadi. Biz chegarani buzmagin holda, bugungi davr talablaridan kelib chiqib neologizmlardan toʻgʻri foydalanishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Raxmatullayev Sh. Oʻzbek tilining etimologik lugʻati. –T.:200
2. Xojayev A, Nurmonov A, Zaynobidinov S. Hozirgi oʻzbek tili faol soʻzlarining izohli lugʻati.
3. Z. Baratov Iqtisodiy matnlarda neologizmlarning tarjima qilinishi. Bitiruv malakaviy ishi.
4. H. Dadaboyev. Oʻzbek terminalogiyasi. Yoshlar nashriyoti uyi. Toshkent. 2019.
5. Wikipediya.uz